

АЎТАТЭМАТЫЧНАСЦЬ У ПАЭЗІІ «БЕЛАВЕЖА» УЛАДЗІМІРА ГАЙДУКА

У слове «Ад рэдактара» да паэтычнай кнігі У. Гайдук «Дзівасіл», складзенай з не друкаваных пры жыцці вершаў і запісаў паэта, шматгадовы старшыня беларускага літаратурнага аб'яднання «Белавежа» прафесар Ян Чыквін назваў Уладзіміра Гайдук адным «з выдатнейшых пачынальнікаў беларускай літаратуры ў пасляваеннай Польшчы» [6, с. 5].

Жыццё У. Гайдук прайшло ў асноўным на хутары Польшы, дзе ён нарадзіўся 7 верасня 1941 года і адшоў у Вечнасць 24 лютага 2012 года. Пасля заканчэння пачатковай школы два гады Уладзімір вучыцца ў беларускім ліцэі ў Бельску. У 1961 годзе прызваны ў войска, быў радыстам. У 1966 годзе заканчвае карэспандэнцыйны агульнаадукацыйны ліцэй у Беластоку. Змужаны, вярнуцца на хутар, каб дапамагаш бацькам на гаспадарцы. Пасля смерці маці нейкі час жыве з бацькай, а пасля застаецца на хутары адзін і звыш трыццаці гадоў, да канца жыцця, вядзе гаспадарку самотна.

Напачатку накідаў аўтабіяграфіі, якімі адкрываецца «Дзівасіл», паэт расказвае пра тое, як у трэцім класе пачатковай школы ён напісаў свой першы верш. Актыўна ж займацца творчасцю ён пачынае ўжо з 1956 года, і тады ж адбываецца дэбют пятнацігадовага падлетка ў беларускім штотыднёвіку «Ніва», што якраз распачынаў сваю гісторыю пад апекай і рэдактарствам Георгія Валкавыцкага, вялікага падзвіжніка і беларускага адраджэнца Беласточчыны другой паловы XX стагоддзя.

«Цяпер працую на гаспадарцы. Душою звязаны з зямлёй і сялянамі, — шчыра, вельмі цвяроза ўсведамляючы сваё месца, можна сказаць, што празмерна крытычна, распавадаў у накідах аўтабіяграфіі, відаць, недзе напрыканцы 1960-х — напачатку 1970-х гадоў У. Гайдук. — Знаю, як свае пяць пальцаў, сялянскае жыццё. Вядома, бунтуюся і лішу вершы. Напісаўшы сёе-тое на сялянскія тэмы, пануўся сялянскім паэтам. Некаторыя лічаць, што пісанне вершаў даецца мне вельмі лёгка. З свайго боку дадам, што няпоўная адукацыя ў значнай меры адбываецца адмоўна на маіх вершах. Стараюся пісаць проста. Вельмі цаню і люблю вусную народную творчасць, і асабліва захапляюся песнямі, такімі, як мае неўпарадкаванае жыццё» [5, с. 14].

Першая кніга паэта «Ракіта» выйшла толькі ў 1971 годзе, хаця, відавочна, «прасілася» ў свет значна раней. Аднак выданне кніг на той час па вядомых прычынах было вельмі ж запаволеным. І наступны свой томік паэзіі «Блакітны вырай» У. Гайдук атрымаў толькі ў 1990 годзе, выдзены ўжо ў «Бібліятэцы БЛА», як і зборнік «Пах аернага хлеба» (1997). Нарэшце да сямідзесяцігадовага юбілею паэта пабачыла свет кніга выбраных вершаў

«Польшы роднае» (2012), якая, здавалася, увабрала ці не ўсё напісанае паэтам. Істотную заключную частку яе склалі вершы, не друкаваныя раней у зборніках. Аднак вось напрыканцы 2013 года ў той жа «Бібліятэцы БЛА» з'явілася пахвышэвая паэтычная кніга недрукаваных вершаў і запісаў У. Гайдук «Дзівасіл». Шчасліва сталася, што сястра паэта Ганна, парадкуючы хату, знайшла тры шыйкі яго рукапісаў і перадала Я. Чыквіну. Знаёмства старшыні «Белавежы» з гэтым *своасаблівым дзёнікам пісьменніка* і прывяло да ўнікнення кнігі «Дзівасіл» (на адным з шыйкаў рукою паэта была напісана гэта назва).

Па-свойму знамянальна, што ў «ніўскіх» дэбютных вершах («Зіма ідзе» і «Заход сонца») акрэсліліся дзве важныя сэнсавыя тэндэнцыі для творчасці У. Гайдук, а менавіта погляд аратэага, якому важна ў час кінупць зерне ў раллю, і погляд паэта, які славіць прыгажосць, характа, якому дарагія і жыта, і васількі ў ім. І важнасць, актуальнасць гэтай праблемы для паэта асабліва выразна выяўляецца якраз у «Дзівасіле». Цягам усяго свайго жыцця як творчая індывідуальнасць У. Гайдук вырашаў на практыцы адну з кардынальных грамадска-мастацкіх праблем, узнятую яшчэ ў адраджэнскі «нашаніўскі» перыяд непараўнальным Максімам Багдановічам. І вырашэнне гэта аказалася цесна звязаным з асэнсаваннем сутнасці, прыроды, ролі і г. д. паэзіі як увогуле, так і найперш у канкрэтным часавым вымярэнні яго, паэта-селяніна Валодзі Гайдук.

Ужо з дыстанцыі дастатковага жыццёвага вопыту ў інтэрв'ю польскай даследчыцы беларускай літаратуры Польшчы Тэрэзе Занеўскай («Дыханне зямлі і кліч космасу»), інтэрв'ю сапраўды ўнікальным, бо адзіным такога кшталту з паэтам, У. Гайдук засведчыў: «Паэзія ёсць вышэйшай ступенню самарэалізацыі, гэта выпяванне думкі, якое з'яўляецца сумай уласных досведаў, “адкрытых” і ўтрываленых у форме верша ў хвілінах нагхнення.

І ў маім выпадку трэба найперш засеяць зерне, каб сабраць ураджай. А гэта не заўсёды ўдаецца, як задумваецца. Ды хто ніколі не араў зямлі, ніколі не сеяў зерне або не збіраў ураджаю, той гэтага не зразумее. Прагуючы, западаеш у своеасаблівы “транс”, адчуваеш моц жыцця, дыханне зямлі і покліч космасу, па сутнасці, нараджаецца хвіліна асабліва, якая, магчыма, ніколі не паўторыцца. Гэта ўласна і ёсць Паэзія — чара і прага» [7, с. 90].

Зразумела, кожны паэт у нейкі момант абавязкова апынаецца перад пытаннем, а чым жа ўласна ёсць паэзія, адкуль пачынаецца, якія мэты рэалізуе і якімі спосабамі... У. Гайдук непараўднага ўдзелу ў дыскусіі «Якой павінна быць паэзія?», распачагай у кастрычніку 1963 года на Літаратурнай старонцы «Белавежы» ў штотыднёвіку «Ніва» тагачасным старшынёй літаратурнага аб'яднання Алесем Барскім, не прымаў. Гаворка ж, між іншым на шостым годзе існавання «Белавежы», ішла шчыра і нават момантмі гарача. Відавочна, творчы вопыт старэйшых і маладзейшых «белавежцаў» ужо даваў падставы для разваг і высноў. Дыскусія засведчыла сур'ёзныя

творчыя магчымасці, патэнцыял беларускіх літаратурных сіл Польшчы. І хоць У. Гайдук непасрэднага ўдзелу ў гэтай гаворцы не браў, але, відаць, уважліва чытаў выказванні калег — Віктара Шведа, Яны Бурша, Івана Чыквіна, Віктара Рудчыка, Сымона Раманчука і інш.

Усконае пацверджанне таму знаходзім у пажыццёвай кнізе паэта. Аказалася, што ў «Дзівасіле» У. Гайдук пераважаюць вершы аўтабіяграфічнага праблематыкі, напісаныя пераважна ў 1960–1970-я гады і сціпла адраўляльныя аўтарам у свой архіў. Творы, якія мусілі ўвайсці ў «Ракіту» і «Блакітны вырай», упрыгожыць, паліцьбіць гэтыя кнігі! Нібы выпадкова патрапіў на другую старонку «Ракіты» толькі адзін верш, у якім паэт, акрылены, умацаваны ўсведамленнем, што мастацтва вечнае, а жыццё кароткае (*Ars longa, vita brevis!*), прысягае на вернасць свайму таленту, мастацтву: *Такой хвіліне сэрца дадаю. / Што будзе свежэй на паперы, / А словы, бы на камені разбу. / Ні бура, ні азонь не пераменяць. // Сваім навабам, шчырасцю сваёй, / Градасцю, і горкімі слізамі, — / Будзеш, хвіліна, прастай і жывой, / Ператрываеш цэлымі вякамі!* [1, с. 6]. А вось у «Блакітным вырай» месца непасрэдна аўтабіяграфічным рэфлексіям не знайшлося. Так, тут выступае «селянін-мастак», які чуе, як просяцца ў сваю дарогу зярняты і сніцца ім песня калосся, ён цешыцца разам з жаваранкам і апраўдвае сваё тварэнне надзеяй [2, с. 32]. У вершы «Сялянская вясна» паэт з горыччу канстатуе, што *Усе паэтычныя настроі / Быццам рукою адняло. / Нададае быць героём / І працы цяжкае рабам* [2, с. 12]. І аднак прыходзіць нарэшце рэдкая хвіліна, калі выкананы сялянскі абавязак, і перш чым уладна пакліча новая праца: *Запрашае бор у сваёй чэраі. / Пад напевам легенд стайрных / Адначу душою і цэлам, / Напішу верш сокам раслінным* [2, с. 30].

У «Паху аернага хлеба» разнастайныя аспекты творчага працэсу прадстаўляліся паэтам у вершах «Калі ў вятэрні ціхі час», «Не перажыві, дык не напішаш», «Натхненне», «У вышыні чорныя птах лёсу» і ўрэшце ў вершы з прысвячэннем Т.З.: *Падушала, спадарыня, хоць раз аб тым, / Чытаючы паэтаў строфы — / Шлях Ісціны і ілях Галгофы, / Нао Рубіконам вечнасці блакіт. // І скрыт пярэ ў начной цішы. / Лебедзь астраальны і трава ў расе. / Пацучь хоць раз жаданы спеў. / А потым вочы стомлена на міг закрывь. // Час працы словы ажывіў — апраўдан труд. / Гармоніі закон у новай форы, / Дух бунту актам стаў накоры — / У вершы заварыўся Абсалют* [3, с. 31]. Гэты, мабыць, не будзе перабольшаннем сказаць, анталогічны верш, абшпаючыся на высокія культурныя, духоўныя архетыпы, лапідарна выяўляе квінтэсэнцыю творчага працэсу як з'явы трансцэндэнтнага характару. Здзіўляе глыбінёй пранікнення ў тэмнае тэмных і сведчыць пра выбалелую, мудрую вопытнасць аўтара ў гэтай тонкай матэрыі.

Зыходам недрукаваных вершаў у выбраным «Польмя роднае» і «Дзівасіл» У. Гайдук выявілася, што менавіта аўтабіяграфічная праблематыка ў разнастайных падыходах, нюансах пераважае ў яго паэзіі. Такім чынам

стаўся выгнумачальным і высокі ўзровень верша з прысвячэннем Т.З. Больш таго, цяпер не выклікае сумнення факт, што ні адзін з паэтаў «белавежскай» літаратурнай сябрыні не канцэнтраваліся ў такой ступені на асэнсаванні першапачатковых творчых імпульсаў, сутнасці паэзіі, яе месца ў сваім лёсе на шляху амаль усяго творчага жыцця, не пакінуў гэтулькі праніклівых прызнанняў, рэфлексій, разважанняў на гэту тэму, як У. Гайдук. Відна, датычыцца гэта таксама творчасці беларускіх паэтаў метраполі і эміграцыі.

Што было б, каб не меў я душы, / Рыбакі няўдольны метафары? — задаецца пытаннем яшчэ дваццацішасцігадовы паэт і напрыканцы верша як прысягае на вернасць паэзіі, свайму таленту: *Боль і радасць майёй душы / Рантам вершам няхай разгарнецца* [5, с. 15], а душа паэта — *зачараваная жалейка, / маленькі салавей-салавец* [5, с. 33], і паэзія, ужо напачатку 1980-х гадоў, яму скажацца: *Верш мой — сыноч сінявокі, / Што нарадзіўся ў сэрцы* [5, с. 75]. І, зразумела, не дае спакою У. Гайдуку пытанне, адказ на якое шукаецца ім на шляху ці не ўсяго творчага жыцця паэта: *Ты — як валюшка блакітная, / Ты — як трава акалітная. / Ты — як калыска лазовая, / Ты — як труба бераговая, / Ты — як вясенняя раніца, / Ты — як радасць жаданая, / Ты — як чаромха пахучая, / Ты — як песня гаючая* [5, с. 43]. Так у вершы «Паэзія» У. Гайдук спрабуе акрэсліць валікасную з'яву ў шматстайных сэнсах, усведамляючы, што паэзія, па сутнасці, прасякае сабой увесь быццёвы далёгляд. Паэтычнае натхненне ў адно імгненне перамяняе рэчаіснасць, вызывае душу: *(...) Калі ў вятэрні час зімовы / Сяду за стол, вазьму піро, / Здаецца — я на свеце новым / Хоць і жыву на ім даўно: / Знікае шэрасць дэён сялянскіх, / Цвіце чаромха за акном, / У свет фантазіі і казкі / Імчу паэзіі канём...* [5, с. 50].

Паэт, прымушова ўкаранены ў рэчывы, матэрыяльны свет, адчувае сябе рыцарам паэтычнага слова, якое мае патрэбу ў абароне, як тыя ж багдановічаўскія васількі: *І супраць ветру, супраць буры, / Як Дон Кіхот, пайду змагацца. / Паэзія, цябе адну я / Лічу чысцейшаю з усіх мастацтваў. // Я твой нявольнік збунтаваны, / Ды горды духам ў пакутах! / Слова твару — і реу кайданы. / І думкі реуць сталёныя пугы* [4, с. 112]. У адным з вершаў пазнейшага часу, усведамляючы, што ад нараджэння далася яму несці ў сабе вялікую таямніцу (*Усё было для мяне Сэзамам* [5, с. 38]), агэньваючы роллю і месца паэзіі ў яго найпростым, самотным жыцці, У. Гайдук гаворыць: *Сначування не трэба. / Я не хлопчык маленькі. / Не юнак-ленуценьнік. / Я ўжо ў сталых гадах. / Дакрануўшыся тайнай вяршыні, / На міг прытынуўся, / Захапленне змяніўшы / У жэх // Але варта было / Пісаць і цярыць. / Перад Паэзіяй Дамой / На калені ставаць... // Яна толькі разок / Запрашае да танца* [5, с. 86].

Адметнасць выказвання рэфлексій, роздумаў пра сам творчы працэс у паэзіі У. Гайдук абумоўлена, зразумела, у значнай ступені знітанасцю паэта з традыцыйным народным асэнсаваннем свету, жыццём ва ўнісон з прыродай

і яе вымогамі ад чалавека кожнай сваёй парою. Невыпадкова ў вершах паэта сяўба арганічна атаясамліваецца з творчым працэсам: *У гэты час я таксама быў на полі / І сяў жыта, пра ўсё свёт забыўшы. / І зерне ў глебу падала, як дождж, з далоні. / Я быў натхнёны той сяўбой-малітвай. / У працы-чараўніцы быў у палоне / І на раллі тшоў не проста быццам. / А нейкім духам шчыра акрылены — / Тварыў жыццё, што мела нарадзіцца* [5, с. 44]. У сваю ж чаргу ўзнікненне верша ўпадабляецца У. Гайдучком да працы арагата: *Паэт пасее зерне слоў: / Рэкі — як скібы, / Строфы — нібы лан. / Красуе вершаў збажына / І гэта шчэ бадай не ўсё. // У вершы боль і радасць напаліам. / І сакаліны ўзлёт у бездань мар. / І шчэ мая малітва сярод траў...* [5, с. 47]. А вось прыклад метафарычнага выяўлення «душой-рыбачкай» аўтабіяграфічнасці, калі паэзія, верш асацыіруюцца паэтам з хлебам, а сам паэт адчувае сябе коласам: *Вельмі рэдка пішуць вершы сяiane / Аб сваім жыццём ды жаданнях. // Што ж можна расказаць адзін колас, / Калі ён брат мільёна калосся. // Зерне таксама маўчыць / І мука маўчыць, / І хлеб маўчыць. // Але ж у ім ёсць песня жыцця, / Але ж у ім ёсць сонца, / Якое на сталі свеціць людзям* [5, с. 56].

Шмат разважаў паэт і над супярэчлівай тайнічай творчага працэсу, дзялюся своеасаблівай творчай лабараторыяй, пакутлівым вопытам. У «Дзівасціле» невыпадкова прыведзена адна з занатовак У. Гайдучка: *Сумна мне, хачу пісаць і нічога добрага не выходзіць. Мучуся, нейкія няўлоўныя вобразы такуцца ў галаве, штосьці нязнае і жаданае, але вацьмі яго пералі на паперу. Нічога не атрымаеш. Вось бяда!* [5, с. 45] Не ўзнікла адпаведная «тэмпэратура», цяжкая матэрыя не перагарэла ў душы, якая так горана тужыць па «няўлоўным сэнсе». У вершы якраз з такой назвай паэт прызнаецца, што не любіць чытаць сваіх вершаў, і задаецца пытаннем, якое падсцерагае паэтаў усіх часоў, як, напрыклад, Фёдора Цютчава з яго класічным «Молчи, скрываюся и таи... Мысль изреченная есть ложь». У. Гайдуч выказваецца: *Ці ж можна паказаць тады душу, / Калі агонь тасмилы ў ёй палае? / А душка бліскавіцаю святла / Пакліча слова і яно ўваскрэсніць / Міг, што названы радасцю жыцця — / Нейкаю пакутаю ў чаканні вечным* [5, с. 27]. Ці яшчэ: *Тасмилай думкі новы вобраз / Як сон, знікае з-пад рукі. // І зноў не тое. // Аб чым я думаў і гадаў, / А непраўдзівае, чужое, / Чаго зусім я не жадаў* [5, с. 42]. Або ў вершы «Пачынаючаму паэту (І сабе таксама)» У. Гайдуч канстатуе, што верш пачынаецца з натхнення, а *побач расце цяргненне і грызе сумленне ад таго, што не атрымліваецца выказацца так, як хацелася б. Паэтычны працэс ўпадабляецца фізічнай працы, бо спячеш не раз над паперай. А душа быццам тэніка трапеча, / І метафары ўсе перамерыш, / І глядзіш, ці рыфмуюцца з сэрцам* [5, с. 20].

Цяпер, калі паэт спачыў на могілках пад Новым Ляўковам побач з бацькамі, а пляменнікі паклалі яму ў труну кнігу «Польмя роднае» з васількамі на вокладцы, кнігу назву якой ён даў сам, цяпер як нейкая неверагодная шчырасць, мужнасць, вернасць паэзіі ўспрымаецца верш паэта, напісаны

ім 13 сакавіка 1967 года: *А калі праміне прызначэнне, / З сумам гляну ў неба блакітнае. / Перад лёсам стану на калені, / Каб скарыцца і паклікацца. // Мае вершы ўсё выкажу шчыра / І тады можа смерць прыходзіць. / Астанецца недзе магіла / Паэма Валодзі / Таго Гайдуча Уладзіміра. // І чаго ж у жыцці больш мне трэба / Пакуль што жыў, як умею. / Але толькі ў назіно веру, / Яна мне надзеі [5, с. 19].* Вершы, паэзія сапраўды былі жыццём, прызначэннем сябра беларускага літаратурнага аб'яднання «Белавежа» У. Гайдуча, і кочацца спадзявацца, што яго глыбокай самабытнай творчасці будзе яшчэ аддадзена належнае.

Літаратура

1. Гайдуч, У. Ракіта / У. Гайдуч. — Беласток: Выд-ва ГП БГКГ, 1971.
2. Гайдуч, У. Блакітны вырай / У. Гайдуч. — Беласток: Б-ка БЛА «Белавежа», 1990.
3. Гайдуч, У. Пах аернага хлеба / У. Гайдуч. — Беласток: Б-ка БЛА «Белавежа», 1997.
4. Гайдуч, У. Польмя роднае. Выбранае / У. Гайдуч. — Беласток: Б-ка БЛА «Белавежа», 2011.
5. Гайдуч, У. Дзівасціл / У. Гайдуч. — Беласток: Б-ка БЛА «Белавежа», 2013.
6. Чыквін, Я. Ад рэдактара / Я. Чыквін // Гайдуч, У. Дзівасціл. — Беласток: Б-ка БЛА «Белавежа», 2013.
7. Zaniewska, T. A dusza jest na Wschodzie. Polsko-białoruskie związki literackie / T. A. Zaniewska. — Białystok: Biblioteka BSL «Białowieża», 1992.

Сяргей Кавалёў (Люблін, Польшча)

БЕЛАРУСКАЯ ДРАМАТУРГІЯ XX–XXI СТ. У ПОЛЬСКИХ ДАСЛЕДАВАННЯХ

Апошнім часам у Польшчы назіраецца прыкметны рост цікавасці да беларускай драматургіі і тэатра, асабліва да сучаснага іх стану. А яшчэ пятнаццаць гадоў таму назад практычна немагчыма было знайсці ў польскім друку хача б адзін артыкул пра беларускую драматургію, рэцэнзію на беларускі спектакль альбо пераклад на польскую мову п'есы беларускага аўтара. Да змены сітуацыі прычынілася як развіццё беларускай драматургіі, яе выхад за нацыянальныя межы, так і развіццё беларусістыкі ў Польшчы: з'яўленне новых навуковых часопісаў («Acta Albarruthenica», «Studia Białorusinistyczne», «Białorusinistyka Białostocka»), новай генерацыі даследчыкаў і перакладчыкаў, частка з якіх з'яўляецца ўраджэнцамі Польшчы (Беата Сівэк, Малжата Бухалік, Агнешка-Любомира Пятроўская, Караліна